

İŞGALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRDƏ İSTEHSAL, XİDMƏT VƏ KOOPERATİV BİRLİKLƏRİNİN TƏŞKİLATI VƏ İQTİSADI ƏSASLARI

Kooperasiya istehsalın inkişaf amili olmaqla, ölkə ərazilərinin tərəqqisində də aparıcı rol oynaya bilər. Transformasiya prosesini yaşayan əksər ölkələrdə bu reallıqlar, xüsusilə ilk illərdə fərqli olmuşdur. Belə ki, bu dövrdə təkcə əmtəə istehsalçılarının deyil, həm də bazar şəraitində ölkə əhalisinin kooperasiyasının zəifləməsi iqtisadiyyatda fəaliyyət göstərən müəssisələr arasında qararlaşmış əlaqələrin pozulması, xırda əmtəə istehsalının azalması, qiymətlərin mütənasibliyinin pozulması, inhisarçıların, vasitəçilərin təsirinin güclənməsi ilə müşayiət olunur.

Kooperasiya tarixi göstərir ki, bu hərəkətin pozitiv məcrasının təbliğ və tətbiq edilməsi istiqamətində təcrübə qazanılmışdır. Keçid dövrü üçün bu prosesin ziddiyyətli xarakteri, bir çox ölkələrdə özünü göstərmişdir. Belə ki, həmin ölkələrdə kooperasiyanın mahiyyəti əksəriyyət tərəfindən lazımınca dərk edilməmiş və bu, xeyli dərəcədə kooperasiya ideologiyasının zəif təbliğ edilməsi ali məktəblərdə kooperasiyanın nəzəri və təcrübə aspektlərinin məhdud həcmdə öyrənilməsi ilə əlaqədar olmuşdur [2,109].

Kooperasiya güclənməkdə olan iqtisadi dəyişikliklərlə, əmtəə-pul münasibətlərinin təkmilləşməsi ilə şərtlənmişdir. Onun öz səciyyəvi cəhətləri vardır. Bu, ilk növbədə istehsalın özünəməxsusluğuna aiddir. Əlbəttə, kooperasiyanın nəzəri müddəalarının vahidliyi nəzərdən qaçırılmamalıdır. Odur ki, kooperasiyanın nəzəri əsaslarını tədqiq edərkən bir çox müddəaların dəqiqləşdirilməsinə ehtiyac vardır.

Kooperasiya ümumiyyətlə əməkdaşlığı, ayrı-ayrı istehsal vahidlərinin və ya insanların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsini bildirir. Kooperasiya təsərrüfatlararası, sahələrarası, regionlararası və rayonlararası səviyyələrdə əməkdaşlığı nəzərdə tutur. Bir çox mənbələrdə kooperasiya bir neçə təsərrüfat subyektinin son nəticəyə nail olmaq üçün birləşməsinə nəzərdə tutan istehsalın təşkili forması kimi qəbul edilir. Başqa sözlə, kooperasiya eyni bir istehsal prosesində və ya öz aralarında əlaqəli olan fərqli əmək proseslərində birgə iştirak etdiyi təşkilati formanı xarakterizə edir. Kooperasiya anlayışı altında əmtəə istehsalçıları tərəfindən özlərinin iqtisadi və digər tələbatının təmin edilməsi məqsədilə yaradılmış müxtəlif kooperativlər və onların assosiasiyaları sistemi də qəbul edilir. İctimai əmək bölgüsü dərinləşdikcə kooperasiya hərəkətinə ehtiyac artmışdır. Bir çox mənbələrdə kooperasiya birgə iş kimi nəzərdən keçirilmişdir [1,171].

Kooperasiyanı əməyin təşkili forması kimi tədqiq edərkən onun məqsəd və vəzifələrinə görə bir neçə növünü fərqləndirirlər: o cümlədən, istehsalın effektivliyini artırmaq üçün, bazarda iri inhisarlarla iqtisadi mübarizə üçün kooperasiya, xırda istehsalçıların rəqabət qabiliyyətini artırmağa yönəlmiş kooperasiya və s. Bunları ümumiləşdirsək, kooperasiya dedikdə, hər hansı faydalı birgə fəaliyyət, əmək bölgüsü və bununla əlaqədar, əməkdaşlıq zərurəti nəzərə alınmaqla iqtisadiyyatın bütün sahələrinə nüfuz edən universal bir forma kimi faydalı müştərək fəaliyyət başa düşülür. Koope-

rasiyaya belə geniş yanaşma səhmdar cəmiyyətlərin, maliyyə-sənaye qruplarının və hər hansı başqa birliklərin kooperativ adlandırılmasına bəraət verir. Kooperasiyanın əməyin təşkilinin bir forması kimi nəzərdən keçirilməsi isə tədqiqatımızın predmetinə aid deyildir.

Hal-hazırda dövlət müstəqilliyini yaşayan kooperasiya sistemi vahid xalq təsərrüfatı kompleksinin mühüm tərkib hissəsi olmaqla əhalinin gündəlik tələbat məhsullarına olan ehtiyaclarının qarşılınmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Qeyd etmək lazımdır ki, qloballaşma şəraitində istehlak kooperasiyasının inkişafına keçid dövrünün spesifik xüsusiyyətləri də öz təsirini göstərir. Transformasiya prosesinin ilkin mərhələlərində təsərrüfatsızlıq hallarının geniş vüsət alması istehlak kooperasiya sistemində əmlakın xeyli hissəsinin dağılmasına və bu sistemin fəaliyyətinin iqtisadi göstəricilərinin aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur. İnkişaf etmiş ölkələrin praktikasını göstərir ki, xüsusilə keçid dövründə kooperasiya münasibətlərinin, o cümlədən onun mühüm tərkib hissəsi olan istehlak kooperasiyasının elmi əsaslarla idarə olunması və dövlət tərəfindən tənzimlənməsi (eyni zamanda dəstəklənməsi) qloballaşmanın dərinləşməsi, bazar münasibətlərinin formalaşması və inkişafı baxımından da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. [3,320].

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. “Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il 14 iyun tarixli 270-VQ nömrəli Qanunu.
2. Teodosijevic S.B. “Armed Conflicts and Food Security”, ESA Working Paper 2003, No.03-11, <http://www.fao.org/3/a-ae044t.pdf>.
3. Quliyev E.A. “Aqrar iqtisadiyyat” - Ali məktəb tələbələri üçün dərslik, Bakı, “Kooperasiya”, 2015, 320 səh.